

## Studentska mladež u Narodnom pokretu 1903. godine

TIHANA LUETIĆ

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti  
Zavod za društvene i povijesne znanosti u Zagrebu  
Odsjek za povijesne znanosti  
Strossmayerov trg 2  
HR – 10 000 Zagreb  
tluetic@hazu.hr

Izvorni znanstveni rad  
*Original scientific paper*

Primljeno/Received: 13.12.2013.

Prihvaćeno/Accepted: 21.01.2014.

*Uradu se analizira djelovanje studenata Kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu za vrijeme Narodnog pokreta 1903. Uz postojeću relevantnu literaturu o događajima 1903., autorica rad temelji na manje poznatim izvorima o studentskoj populaciji iz Arhiva Rektorata Sveučilišta u Zagrebu i Arhiva Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Uz prikaz studentske aktivnosti, najviše tijekom proljetnih mjeseci 1903. godine, organiziranje skupština, sudjelovanje u demonstracijama i nemirima, autorica se bavi i povredom sveučilišne autonomije koja se dogodila u svibnju 1903., kao i posljedicama koje je studentsko političko djelovanje imalo na njih same (kazne, gubitak stipendija).*

*Ključne riječi:* studenti, narodni pokret, 1903., Zagrebačko sveučilište, demonstracije, stipendije, sveučilišna autonomija

U ovom radu biti će riječi o već poznatim događajima u proljeće 1903. godine s naglaskom na sudjelovanje i aktivnosti studentske populacije Zagrebačkog sveučilišta u gradu Zagrebu, kao i na posljedice koje je studentska politička aktivnost u Narodnom pokretu 1903. imala na njih same. Uz korištenje relevantne historioografske literature,<sup>1</sup> rad će se dijelom temeljiti na

manje poznatim izvorima iz Arhiva Rektorata Sveučilišta u Zagrebu i Arhiva Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.<sup>2</sup>

\* \* \*

Političku aktivnost studenata Kr. sveučilišta Franje Josipa I. tijekom Narodnog pokreta 1903. godine ne možemo promatrati kao izoliran politički angažman studentske mladeži. Njihova aktivnost na političkom polju bila je izuzetno živa u cijelom periodu od osnutka modernog sveučilišta u Zagrebu 1874., sve do početka

1 O narodnom pokretu 1903. opširnije vidi u: Mirjana Gross, Narodni pokret u Hrvatskoj godine 1903, *Historijski pregled*, br. 1, god. 1, Beograd, 1954., str. 16-22; Vaso Bogdanov, *Hrvatski narodni pokret 1903/4*, Separat iz: *Rad JAZU*, knj. 321 i 323, Zagreb, 1961.; Jaroslav Šidak, Mirjana Gross, Igor Karaman, Dragovan Šepić, *Povijest hrvatskog naroda 1860-1914*, Zagreb, 1968., str. 211-213; Rene Lovrenčić, *Geneza politike »novog kursa«*, Zagreb, 1972., str. 153-184; Stjepan Matković, *Čista stranka prava 1895.-1903.*, Zagreb, 2001., str. 163-177 i tematski blok „Bilo je to godine devetsto i treće“ u: *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3, god. 37, Zagreb, 2005. Od literature koja se bavi političkim djelovanjem studenata u periodu do početka Prvog svjetskog rata izdvajamo neke naslove: Mate Ujević, Omladina na početku XX. stoljeća, *Hrvatska revija*, god. X, br. 7 (str. 358-363) i br. 8 (str. 405-408), Zagreb, 1937.; Mladen Bošnjak, Hrvatska intelektualna omladina, *Almanah hrvatskih sveučilištaraca*, Zagreb, 1938., str. 35-63; Vice Zaninović, Mlada Hrvatska uoči I. Svjetskog rata, *Historijski zbornik*, god. 11-12, Zagreb, 1958.-59., str. 65-104; Mirjana Gross, Nacionalne ideje studentske omladine u Hrvatskoj uoči I svjetskog rata, *Historijski zbornik*, vol. XXI-XXII, Zagreb, 1968.-1969., str. 75-141; Mirjana Gross, Studentski pokret 1875-1914, *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb, 1969., knj. I, str. 451-479; Zlatko Matijević, „Narodno-

obrambena sekcija“ Hrvatskog katoličkog akademskog društva „Domagoj“ (1913./1914. godine), *Croatia christiana periodica*, god. XXVI, br. 50, Zagreb, 2002., str. 157-175; Mislav Gabelica, Pravaška mladež na hrvatskom Sveučilištu uoči Prvoga svjetskog rata, *Društvena istraživanja*, vol. 20, no. 4 (114), Zagreb, 2011., str. 1139-1161; Tihana Luetić, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu (1874-1914). Društveni život, svakodnevnica, kultura, politika*, Zagreb, 2012., str. 359-406.

2 Riječ je o građi službenog karaktera, dopisima vlade, rektorata i gradskog poglavarstva vezanim za studente, njihove prekršaje, kazne, primanje i oduzimanje stipendija, koja se čuva u Arhivu Rektorata Sveučilišta u Zagrebu (dalje u tekstu: ARS) i Arhivu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (dalje u tekstu: AFF). U ARS se dokumenti navode pod brojem iz urudžbenog zapisnika, obzirom da građa nije arhivistički sređena, odnosno nema razdiobe na fondove, dok se u AFF, uz broj iz urudžbenog zapisnika, navodi i naziv fonda – riječ je o fondu: *Spisi dekanata Mudroslovnog fakulteta* (dalje u tekstu: *Spisi*).

Prvog svjetskog rata.<sup>3</sup> Proučavajući njihov svakodnevni, društveni i akademski život, došlo se do zaključka kako je politika upravo u ovom razdoblju duboko zahvatila u sve segmente studentskog života. Iako javno političko djelovanje studenata, nije bilo dozvoljeno, a osobito ne na prostoru sveučilišta, interes za politiku i studentska angažiranost na tom planu, sveprisutni su kroz čitavo razdoblje kraja 19. i početka 20. stoljeća, kada hrvatsko društvo prolazi kroz niz političkih i društvenih turbulencija. Valja spomenuti kako su, u tom smislu, zagrebački studenti imali jednake afinite i module ponašanja kao i njihovi kolege na drugim sveučilištima u Monarhiji i u Europi. Najčešće bi bila riječ o grupnoj akciji studenata, sa ciljem utjecaja na ostatak društva, te vezivanje uz neki trenutni širi politički pokret unutar kojega je studentski pokret predstavljao radikalnu struju, odnosno činio njegovu oštricu.<sup>4</sup> U svakom slučaju, ukratko se može reći kako je politika obilježila život tih studentskih generacija, ali je i njihova akcija dala snažan poticaj onodobnom političkom životu jer su u mnogim političkim previranjima upravo oni bili ti koji su pokrenuli lavinu događanja.<sup>5</sup>

U događajima koji su potresali politički život Hrvatske 1903. godine studentska mladež bila je ta koja je energično nastupila u pokretu protiv bana Khuena, te dala pečat neredima i demonstracijama. Prije samih događaja 1903. mladi su izražavali nezadovoljstvo postojećim režimom, jer se pokazalo kako starija generacija političara u okviru Ujedinjene hrvatske opozicije nije bila sposobna za aktivnu politiku. Opoziciju koju je Khuen potukao na izborima 1901., oni nisu doživljavali kao faktor koji bi mogao generirati promjene. Mladi, među koje se stvorilo idealno tlo za nove ideje, upravo su tada isplivali na površinu.<sup>6</sup> Već prije početka pokreta, prema pisanju suvremenika, mladog novinara, Milana Marjanovića, omladina se zahuktavala i spremala na akciju: *Omladina je htjela da radi, narod je htio da se nešto počme. Trebalo je samo dati prvi udarac, trebalo je uzmutiti, trebalo je razbiti apatiju Zagreba...*<sup>7</sup> Prema njegovoj ocjeni, mladi su bili ti koji su započeli požar 1903., sljedbenici one studentske generacije koja je u velikom broju emigrirala nakon

spaljivanja mađarske trobojnice 1895. Piše: *I nije teško slijediti to širenje plamena. Ne samo isti duh i ista misao, nego isti elementi, koji spališe g. 1895. mađarsku zastavu potakoše izravno ili neizravno požar g. 1903. Bili su mlađji elementi, oni elementi, koji su digli akciju protiv staroj neakciji, oni mladi, koji su otvoreno istupili protiv starih i stvorili pokret, koji je postajao sve širim, dubljim i jačim...*<sup>8</sup> U organiziranju i vođenju skupština prednjačili su upravo mladi, najzustriji govornici bili su upravo oni, iako su u cijelom pokretu, prilikom brojnih demonstracija i skupština 1903. sudjelovali i svi ostali dijelovi društva – građanstvo, seljaci, radnici.<sup>9</sup>

Nemir među studentskom mladeži na sveučilištu osjećao se već početkom ožujka 1903. Radilo se o studentskoj reakciji na uvredljiv i negativan odgovor ugarskog kraljevinskog odbora na molbe Hrvata da se financijski odnosi Mađarske i Hrvatske uredi na ravnopravnoj osnovi. Studentska skupština održana je u predvorju sveučilišta 2. ožujka 1903. Uslijed bučnih protestiranja protiv mađarske regnikolarne deputacije, studenti su usvojili rezoluciju u kojoj su tražili potpunu financijsku samostalnost Hrvatske, odnosno financijski odnos u kojem će Hrvatska sama raspolagati svojim prihodima. Taj protest zagrebačkih studenata bio je povod cijelom nizu sličnih skupština i demonstracija, najprije u Zagrebu a potom i šire.<sup>10</sup> U vezi tih *nemilih događaja na sveučilištu* rektor Vjekoslav Klaić uputio je *Proglas akademskim građanima* 8. ožujka sa upozorenjem u vezi njihova ponašanja, s obzirom na počinjenu povredu akademske discipline. Naime, skupština koju su studenti održali 2. ožujka, unatoč zabrani rektora, narušila je *mir i red u sveučilištu*, te prekršila zabranu akademske vlasti. Smatrala se *krupnom povredom akademičkoga poretka*. Uz to, za vrijeme održavanja skupštine došlo je i do fizičkih sukoba, stoga je Senat najozbiljnije upozoravao studentsku mladež na bespriječno akademsko vladanje i dužno štovanje akademskog autoriteta. Također, najavljeno je da će se sve povrede akademskog poretka ubuduće najstrože kazniti po *Disciplinarnom redu*.<sup>11</sup>

Rektor i senat nisu ni slutili kako je ova skupština tek iskra nakon koje će uslijediti požar demonstracija i nereda, u kojemu će studentska omladina igrati važ-

3 Opširno o tome vidi u: Gross, Studentski pokret, str. 451-479.

4 Luetić, *Studenti*, str. 359. Opširnije o studentskim pokretima u to vrijeme u Europi i njihovim obilježjima vidi u: Lieve Gevers – Louis Vos, Student movements, *Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries (1800-1945)*, (ed.) Walter Rüegg, vol. III, Cambridge, 2004., str. 269-337.

5 Opširnije vidi u: Luetić, *Studenti*, str. 361-362.

6 Mate Ujević, Omladina na početku XX. stoljeća, *Hrvatska revija*, god. X, br. 8, Zagreb 1937., str. 405.

7 Cit. prema: Željko Holjevac, Stjepan Radić i Milan Marjanović o Narodnom pokretu 1903. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 37, br. 3, Zagreb, 2005., str. 717.

8 Milan Marjanović, *Hrvatski pokret*, sv. I, Dubrovnik 1903., str. 109.

9 Ujević, Omladina na početku XX. stoljeća, str. 406-408. Opis skupština i demonstracija u Zagrebu u kojima su participirali studenti vidi u: Franjo Buntak, Demonstracije na zagrebačkim ulicama u proljeće 1903. godine, *Iz starog i novog Zagreba*, sv. III, Zagreb, 1968., str. 177-230.

10 Bogdanov, *Hrvatski narodni pokret*, str. 7; Buntak, Demonstracije, str. 178; Matković, *Čista stranka prava*, str. 164.

11 ARS, 68/1903.

nu ulogu. Ova skupština predstavljala je, prema ocjeni historiografije, stvarni početak narodnog pokreta na čijem će se čelu naći oporbeni predstavnici uglavnom iz redova Napredne omladine, čije je ideje prihvatio i dio sveučilištaraca.<sup>12</sup> Nedugo nakon ove studentske skupštine, održana je velika javna skupština 11. ožujka u dvorani *Hrvatskog sokola* s oko 5000 ljudi, a kojoj je omladina, različitih političkih profila, dala značajan ton. Nakon ove zagrebačke skupštine, skupštinski pokret uzeo je maha po cijeloj pokrajini.<sup>13</sup>

Ogorčenje među studentima je, međutim, sve više raslo a povod konkretnim demonstracijama na ulicama bio je *servilni govor* tadašnjega rektora Sveučilišta Vjekoslava Klaića u povodu promocije sina Armina Pavića, tada odjelnoga predstojnika Zemaljske vlade u Zagrebu, istaknutog mađarona. Uzgred rečeno, isti taj rektor solidarizirao se sa studentima točno dva mjeseca kasnije kada su uslijedila hapšenja na samom sveučilištu. Povodom toga, studenti su održali prosvjednu skupštinu u zgradi pjevačkog društva *Kolo* (24. ožujka), na kojoj ih se skupilo oko tri stotine. Nakon rasprave o studentskim pitanjima, otvorila se i ona o gorućim političkim aktualnostima, te su uslijedile demonstracije koje je predvodila grupa Napredne omladine. Studentima se pridružio i veliki broj građana, te su neredi nastavljeni pred zgradom Narodnih novina (zgrada na uglu Frankopanske ulice i Deželićeva prilaza). Najčešće se čulo: *Abzug Khuen!*, *Abzug Mađaroni!*. Studentska je mladež predvodila u izražavanju ogorčenja. Na zgradi Glavnog kolodvora studenti su porazbijali stakla s mađarskim natpisima nad ulazima u čekaonice i u gostionicu. Veliki broj demonstranata bio je uhapšen i zatvoren.<sup>14</sup> Već 28. ožujka aula Sveučilišta opet postaje prostor nemira: pred akademskom mladeži Stjepan Radić održao je govor o nužnosti fi-

nancijske samostalnosti Hrvatske, uz svesrdno odobravanje studenata. Radić je tada uhićen, uslijed čega je nekoliko mjeseci proveo u zatvoru.<sup>15</sup>

Spomenut ćemo i to da je za vrijeme ovih nemira došlo i do grube povrede sveučilišne autonomije kada su se studenti, demonstrirajući protiv Khuena, sukobili s policijom, koja je tom prilikom uz pomoć vojske provalila u zgradu sveučilišta, te uhapsila 22 studenta<sup>16</sup> koje je unutra našla.<sup>17</sup> Dogodilo se to 20. svibnja, dva dana nakon pokušaja skidanja mađarskog natpisa sa zgrade Prometne uprave, kada je opet došlo do većih demonstracija na dan komemoracije i zadušnice za pokojnog bana Jelačića. Događaje detaljno opisuju i suvremenik događaja Iso Kršnjavi, koji je prizor na Sveučilišnom trgu i upad policije u zgradu Sveučilišta promatrao iz susjedne zgrade Obrtne škole.<sup>18</sup> Tijekom nereda po gradskim ulicama, masa građana se zatvorila u zgradu Sveučilišta, odakle je bježala na drugu stranu, preko vrta samostana časnih sestara. Studenti su se također slili prema sveučilištu te na vanjskim stubama zgrade *postrojili i pjevali domoljubne pjesme*. Policija je nakon opsade zgrade, uz pomoć vojske, na kraju ipak upala u zgradu sveučilišta te izvršila premetačinu po predavaonicama i kabinetima u potrazi za demonstrantima. Studente koji su se našli u zgradi, njih 22, su pohapsili, unatoč upozorenjima rektora Klaića, te ih pod stražom odveli do zatvora u Petrinjskoj. Prije toga su ih držali oko tri sata u dvorištu sveučilišne zgrade. U znak solidarnosti, profesor Klaić išao je s njima, tako da je okupljeno mnoštvo mislilo da je i rektor uhićen. Studenti su, doduše, osim dvojice, pušteni, ali ovaj incident ostao je zabilježen kao jedan od najgrubljih primjera povrede sveučilišne autonomije.<sup>19</sup> Kršnjavi još napominje kako su se studenti ponašali izuzetno mirno prilikom uhićenja, *budući da se nisu osjećali krivima*.<sup>20</sup>

Na ova hapšenja i grubu povredu akademske časti, sveučilišna mladež reagirala je novom skupštinom održanom na samom Sveučilištu 25. svibnja na kojoj su se skupili studenti različitih političkih frakcija.

12 O pojavi Napredne omladine vidi opširnije u: Gross, *Studentski pokret*, str. 459-462; Gross, *Nacionalne ideje*, str. 77-79; Šidak, Gross, Karaman, Šepić, *Povijest hrvatskog naroda*, str. 152-155. Riječ je o skupini studenata čije se ideje jače infiltriraju na sveučilištu nakon 1895. i velikog studentskog egzodusa u Prag. Ta je generacija, na zasada T. G. Masaryka, u svojim metodama držala kako samo sitan, realni rad može donijeti rezultate i na kulturnom i na nacionalnom polju, odbacujući stare metode političara kao moguće nositelje promjena u hrvatskom društvu. U nacionalnom smislu zalagala se za hrvatsko-srpsku slogu. Te generacije netom po završetku studija, ulaze u *odraslu* politiku i daju novi pečat hrvatskoj političkoj sceni.

13 Gross, *Narodni pokret*, str. 19; Bogdanov, *Hrvatski narodni pokret*, str. 12; Lovrenčić, *Geneza*, str. 163; Zlatko Matijević, Stjepan Matković, Dinko Šokčević, Stjepan Laljak, „Bilo je to godine devetsto i treće...“, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 37, br. 3, Zagreb, 2005., str. 586-587.

14 Matijević, Matković, Šokčević, Laljak, „Bilo je to godine...“, str. 586; Agneza Szabo, Uzroci i posljedice političkih demonstracija u Hrvatskoj 1903. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 37, br. 3, Zagreb, 2005., str. 604.

15 Matijević, Matković, Šokčević, Laljak, „Bilo je to godine...“, str. 588.

16 Kršnjavi spominje brojku od 30 studenata. Piše da su to većinom bili studenti Filozofskog fakulteta koji su izišli sa predavanja (Kršnjavi, *Zapisci*, str. 270).

17 Jaroslav Šidak, Sveučilište do kraja prvoga svjetskog rata, *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb, 1969., knj. I, str. 108.

18 Kršnjavi, *Zapisci*, str. 270.

19 ARS, 215/1903. O ovome incidentu vidi više u članku „Obsadno stanje na hrvatskom sveučilištu 20. svibnja godine 1903. (Spomen-list na crne dane)“, *Obzor*, god. 47, br. 278, Zagreb 1906., str. 2-3; Šidak, Sveučilište, str. 108. Vidi opširno i u Buntak, *Demonstracije*, str. 210-211; Kršnjavi, *Zapisci*, str. 270-271.

20 Kršnjavi, *Zapisci*, str. 271.

Zajedno su nakon nje, organizirali povorku po gradu kojoj su se pridružili i mnogi građani, na što je policija na konjima ponovno reagirala silom te je i u ovom neredu bilo ranjenih.<sup>21</sup> Sljedeću povorku, ovog puta u obliku mirnog prosvjeda radi nepravедnih hapšenja i osuda, organizirali su studenti, njih oko tri stotine, poredanih u četveroredove, već 27. svibnja preko cijelog grada do sveučilišta. No, svega četiri dana kasnije dolazi do najžešćih sukoba s redarstvom do tada, na Duhove i duhovski ponedjeljak, 31. svibnja i 1. lipnja, kada je policija prvi put upotrijebila vatreno oružje. I ovog puta mladež je u Ilici pokrenula demonstracije. Nastavile su se čitavog dana a pojačale navečer kad su u Zagreb stigli slovenski učitelji u posjet *da razgledaju* i posjete *braću Hrvate*. Zagrepčani su im priredili srdačan doček, dok su žandarske snage bile u velikom broju u pripravnosti. Velika masa ljudi slovenske goste dočekala je na Sveučilišnom trgu, gdje ih je sa balkona sveučilišta pozdravio jedan student. Uslijedio je sukob sa žandarima u kojemu je policijska konjica prvi put do tada upotrijebila vatreno oružje. Bile su to najžešće demonstracije koje je Zagreb do tada vidio, i ovog puta *raspaljene* od strane akademske mladeži. S manjim stankama i slabijim intenzitetom sukobi po ulicama Zagreba nastavili su se sve do studenog 1903.<sup>22</sup>

O samoj atmosferi na sveučilištu tijekom proljeća 1903., koja je bila izuzetno napeta, piše iz Zagreba student Branko Drechsler u pismu kolegi Juliju Benešiću: *Puna univerza 'špicla', vaš najbolji kolega dojavlja vaše prijateljske razgovore redarstvu – pa što ćete više?*<sup>23</sup>

U svim ovim demonstracijama i nemirima koji su se događali tih mjeseci u Zagrebu, studenti su najviše bili pogođeni spomenutim redarstvenim nasiljem od 20. svibnja kada je policija upala na tlo Sveučilišta i pohapsila studente. Tražili su ispriku za nasilje redarstva, ali prije svega za povredu sveučilišne autonomije. Senat ju je nakon predstavki, razgovora i dopisa ipak uspio isposlovati i studenti su dobili bansku ispriku, ali tek tri godine kasnije. Radilo se o spomenutoj povredi *svetosti zgrade sveučilišne i imuniteta sveučilišnih djaka na sveučilištu* kada je redarstvo upalo u sveučilišnu

aulu na čelu sa svojim šefom dr. Mihačićem. Isti je dao zatvoriti 22 studenata koji su većim dijelom bili na predavanjima te dao pretražiti cijelu zgradu, unatoč rektorovoj izjavi kako osim te grupe studenata unutra više nema nikoga. Studenti su u predstavi tražili potpunu zadovoljštinu od te uvrede kojom bi se *oprala ljaga* i zato su se obratili molbom Senatu.<sup>24</sup> Kako ona nije dala ploda, studenti su ponovo na svojoj skupštini održanoj 23. studenog 1903. sastavili predstavku kojom su tražili zadovoljštinu radi sramote koju je sveučilište doživjelo provalom policije i žandara u sveučilišnu zgradu.<sup>25</sup> Također su od tada iduće tri godine, dok nisu dobili ispriku, odbijali prisustvovati svečanoj instalaciji novog rektora. Ta se svečanost do 1903. odvijala bez ikakvih incidenata ali od proljeća 1903. studenti su je bojkotirali u znak protesta radi nanesene im uvrede.<sup>26</sup>

Sam rektor Klaić bio je u posjetu banu Khuenu u vezi ove povrede sveučilišne časti, početkom lipnja. Kako piše Kršnjavi, razgovor nije tekao nimalo ugodno, a vrhunac uvreda koje je rektor doživio bio je u riječima bana: *Ne može biti nikakve autonomije Sveučilišta. Ja imam pravo da zgradu sveučilišta prodam, ja dakle mogu u njoj činiti što me volja, poslati unutra koga hoću i kad hoću...* Rektor ga je nastojao uvjeriti kako je i on osobno povrijeđen jer ukoliko ne dobije *zadovoljštinu*, smatrao je kako ga neće poštivati ni studenti ni kolege, ali razgovor nije urodio plodom.<sup>27</sup>

Senat je na godišnjicu upada policije na sveučilište reagirao kod Vlade nakon što prva predstavka i svi pokušaji rektora nisu dali nikakvog rezultata. Kako se nervoza među studentskom mladeži pojačavala, tako su u svibnju 1904., na godišnjicu incidenta, bojkotirali nastavu. Povjerenje Senata bilo je poljuljano, te je kod rektora poslano i studentsko poslanstvo. Senat je ponovno molio Vladu da čim prije riješi studentski zahtjev za dobivanje zadovoljštine za povredu autonomije iz svibnja 1903.<sup>28</sup> Zadovoljština je stigla od bana Teodora Pejačevića koji u dopisu vladinom Odjelu za bogoštovlje i nastavu piše kako redarstveni organi ubuduće imaju postupati sporazumno sa akademskim vlastima. Priznaje da je u slučaju iz svibnja 1903. prevršena mjera, te je pozvao redarstvo da se drži *u vezi sveučilišnih prostorija postojećih običaja*.<sup>29</sup> Sama Vla-

21 Buntak, Demonstracije, str. 211.

22 Isto, str. 212-230. Otprilike u to vrijeme pokret prelazi u svoju drugu fazu u kojoj gradovi više nisu glavna pozornica nemira, pa se tako ni studenti više ne bilježe kao jedni od glavnih sudionika u demonstracijama i skupštinama (o tome više vidi u: Lovrenčić, *Geneza*, str. 175, 177).

23 Branko Drechsler – Juliju Benešiću, Zagreb ?, str. 1-2 (Arhiv Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, fond: ostavština J. Benešića, korespondencija, kut. Bazala-Gavella, kuverta „dr. Branko Drechsler“). Usp. Luetić, *Studenti*, str. 209.

24 ARS, 215/1903. Puni naslov predstavke upućene Akademskom senatu bio je *Predstavka slušatelja Kr. sveučilišta Franje Jos. I. u Zagrebu radi brzog pribavljenja pune zadovoljštine za nanesenu im uvredu po Dru Mihačiću, redarstvenom organu grada Zagreba*.

25 ARS, 599/1903.

26 Šidak, Sveučilište, str. 108.

27 Kršnjavi, *Zapisci*, str. 279.

28 ARS, 235/1904. Usp. Luetić, *Studenti*, str. 222.

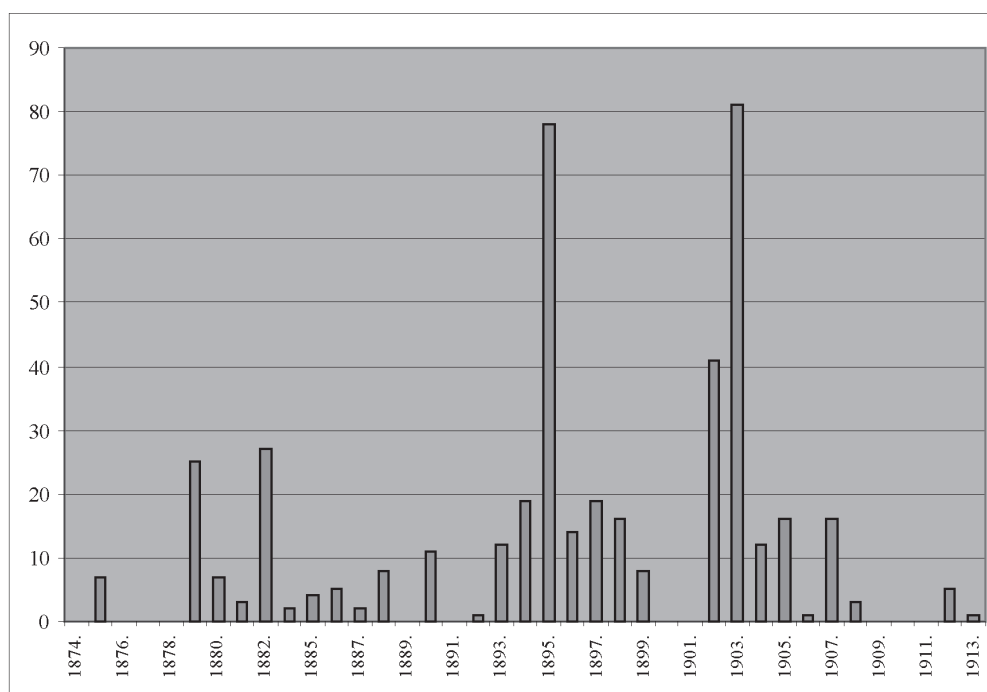
29 ARS, 644/1906.

da je 17. listopada 1906., dala izjavu u kojoj se žalila što su organi zagrebačkog redarstva provalili na sveto i autonomno tlo hrvatskog sveučilišta.<sup>30</sup>

\* \* \*

Mnogi studenti sudionici demonstracija u proljeće 1903. uhapšeni su i kažnjeni kaznama zatvora ili novčanom globom. Izvještaji o svim vrstama prijestupa studenata koje je procesuiralo redarstvo slani su Rektoratu sveučilišta u obliku *Kaznenih skrižaljki*, pa su tako ostali zabilježeni i slučajevi svih studenata uhapšenih radi *demonstrativnog ponašanja* 1903. godine.<sup>31</sup>

prikazano na grafikonu, da je najveći broj redarstvenih prijestupa počinjen, uz 1895. godinu,<sup>33</sup> upravo 1903. Kada bismo pojedinačno proanalizirali slučajeve počinjene tih godina, radilo se u velikoj većini o političkim izgređima – tako je 1903. od ukupno 81 prijestupa, njih 57 imalo politički motiv, odnosno radilo se o prijestupima koji su u spisima zabilježeni kao *demonstrativno ponašanje*. Što se kazni tiče, četvero studenata iz ove skupine bilo je kažnjeno novčanom globom, a svi ostali kaznom zatvora u visini od jednog do sedam dana. Popis kažnjenih studenata stigao je u Rektorat u nekoliko navrata 1903. Prema *Popisu osuda izrečenih po gradskom poglavarstvu radi prekršaja §. 11 ces. nared-*



Grafikon 1 Učestalost počinjenja redarstvenih prijestupa po godinama (1874.-1914.)<sup>32</sup>

Graph 1 Incidence of offences per year (1874 – 1914)

Ukoliko promatramo cjelokupno razdoblje od osnutka modernog sveučilišta 1874. pa do početka Prvog svjetskog rata za utvrđivanje kretanja broja počinjenih redarstvenih prijestupa, razvidno je, kako je i

be od 20/4. 1854. kojega su studenti počinili 30. ožujka 1903. demonstrativnim ponašanjem pred gradskom vijećnicom kažnjeni su bili studenti prava: Milan Andrić, Zvonimir Biljan, Juraj Čenan, Nikola Dilberović, Karlo Furlan, Vjekoslav Gagliardi, Ivan Gmajner, Milan Glaser, Josip Gusković, Stjepan Heim, Rikard Herzer, Mato Ivakić, Janko pl. Jalić, Ivan Jeličić, Eustahija Jurkas, Nikola Kerdić, Ivan Kežman, Bogomir Kraus, Aleksandar Kresser, Adam Krtalić, Petar Mitrović, Oskar Mohr, Dragutin Pejašinović, Mijo Perković, Mirko Puk, Robert Rosenberg, Vladimir Rukavina, Juraj Stojanović, Tomo Šandrk, Adalbert Štimac, Dane Tomičić. Svi oni, osim Ivana Kežmana, koji je kažnjen

30 Šidak, Sveučilište, str. 108.

31 Niz redarstvenih prekršaja studenti Zagrebačkog sveučilišta počinili su tijekom perioda od osnutka modernog sveučilišta do Prvog svjetskog rata. Uz prekršaje koji bi spadali u skupinu izgređnog ponašanja, a kojih je ujedno bilo i najviše (58%), politički prijestupi kao što su demonstrativno ponašanje, napadi na političare, nedozvoljene političke izjave i sl. slijedili su odmah iza njih, sa 32%. Analiza je napravljena na temelju spisa koje je redarstvo slalo akademskim vlastima iz Arhiva rektorata. Opširnije vidi u: Luetić, *Studenti*, str. 203-224.

32 Grafikon preuzet iz: Luetić, *Studenti*, str. 219.

33 Veliku većinu prijestupa iz 1895., od njih ukupno 78, činili su kao i 1903. politički motivirani incidenti, njih 50, a od toga je većina njih bila kažnjena radi spaljivanja mađarske trobojnice u listopadu 1895. (Isto, str. 218).

samo globom, kažnjeni su kaznama zatvora.<sup>34</sup> Radi istoga izgreda kažnjeni su zatvorskim kaznama i studenti filozofije: Josip Babić, Luka Ciprijanović, Nikola Čorić, Franjo Dominković, Dragutin Galijan, Vjekoslav Jakušić, Milan Japunčić, Vilko Mahorić, Franjo Ortner, Gabriel pl. Sladović, Miroslav Sušić, Mijo Špi-ljak i student farmacije Dragutin Hofer.<sup>35</sup> Pojedinačni dopisi stizali su u Rektorat i slijedećih tjedana i mjeseci: tako su za izgrede u proljeće 1903., radi *demonstrativnog ponašanja* kažnjeni studenti Baltazar Prelac,<sup>36</sup> Josip Vučević,<sup>37</sup> Oton Jungwirth,<sup>38</sup> Milan Perić,<sup>39</sup> Petar Matašić,<sup>40</sup> Stjepan Iveković,<sup>41</sup> Šime Laić,<sup>42</sup> Isa Pesić,<sup>43</sup> Ivan Elegović,<sup>44</sup> Branislav Šnajdar,<sup>45</sup> Ivan Ivkanac,<sup>46</sup> Milan Pichler,<sup>47</sup> Zvonimir Devčić,<sup>48</sup> Josip Hodalj,<sup>49</sup> Ivan Zoltner,<sup>50</sup> Mijo Derkos,<sup>51</sup> Zlatko Seunik,<sup>52</sup> Mate Ružinski,<sup>53</sup> Dragutin Mohr,<sup>54</sup> Kosta Rožić,<sup>55</sup> Franjo Fanc,<sup>56</sup> Josip Mravinac,<sup>57</sup> Vjenceslav Stjepanek.<sup>58</sup> Valja spomenuti da se radi o studentima koji su uhapšeni radi *demonstrativnog ponašanja* počinjenog u gradu Zagrebu.<sup>59</sup> Svi ovi dopisi u vezi kažnjavanja studenata

- 34 ARS, 268/1903.  
35 ARS, 269/1903.  
36 ARS, 365/1903.  
37 ARS, 264/1903.  
38 ARS, 257/1903.  
39 ARS, 256/1903.  
40 ARS, 255/1903.  
41 ARS, 241/1903.  
42 ARS, 240/1903.; ARS, 203/1903.; ARS, 222/1903.  
43 ARS, 275/1903.  
44 ARS, 284/1903.  
45 ARS, 288/1903.  
46 ARS, 289/1903.  
47 ARS, 289/1903.  
48 ARS, 382/1903.  
49 ARS, 428/1903.  
50 ARS, 429/1903.  
51 ARS, 446/1903.  
52 ARS, 447/1903.  
53 ARS, 627/1903.  
54 AFF, *Spisi*, 251/1903.  
55 AFF, *Spisi*, 252/1903.  
56 AFF, *Spisi*, 253/1903.  
57 AFF, *Spisi*, 254/1903.  
58 AFF, *Spisi*, 262/1903.

59 Za studente koji su uhapšeni radi sudjelovanja u nemirima i skupštinama izvan Zagreba nemam podataka. U literaturi se spominje student prava Marko Leitner, koji je uhićen i osuđen na zatvorsku kaznu u Zaprešiću (Ljiljana Dobrovšak, Židovi u banskoj Hrvatskoj u zbivanjima 1903.-1904., *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3, god. 37, Zagreb, 2005., str. 640). V. Bogdanov napominje kako je glavna aktivnost studentske mladeži bila upravo u Zagrebu, a o njihovu djelovanju u provinciji navodi tek nekoliko podataka: studenti prava Milan Dečak, Krešimir Greguranić i Dragutin Grdinić uhapšeni su u križevačkom kraju radi okupljanja seljaka i potpisivanja izjava o financijskoj samostalnosti; spominje i studenta filozofije Jurja Šušnjaka koji je bio pritvoren u Đakovu radi *buntovničkih proglašenja*; student Luka Šoški otvoreno je agitirao po selima bjelovarskog kraja na otpor protiv vlasti; studentsku mladež spo-

datiraju iz prve faze pokreta, kako ju je definirao R. Lovrenčić,<sup>60</sup> tj. od proljeća do jeseni 1903. godine. Iz kasnije faze pokreta o studentskim hapšenjima i zatvaranjima nema sačuvanih dokumenata u Arhivu Rektora. To se i poklapa sa zaključcima o osobinama prve i druge faze pokreta prema kojima su upravo u prvoj fazi gradovi, a u njima studenti, radnička i obrtnička mladež, dali poticaj pokretu, dok je u drugoj fazi aktivnost u gradovima znatno slabija. Osim toga, veći broj vođa Napredne omladine je pozatvaran, napušta se skupštinski *modul*, te prevladava stihijski karakter.<sup>61</sup>

\* \* \*

Osim kaznama zatvora ili globom, studenti sudionici političkih izgreda protiv bana Khuena 1903. bili su kažnjeni i oduzimanjem stipendija što je za njihovu studentsku egzistenciju zapravo imalo najsnažnije posljedice. Tako se već 31. ožujka iz Vladinog Odjela za bogoštovlje i nastavu javlja Rektoratu popis studenata kojima je do tada obustavljena stipendija radi *sudjelovanja kod demonstracija i izgreda*.<sup>62</sup> U to vrijeme stipendiju je primao značajan broj studenata sveučilišta radi osiguranja osnovnih egzistencijalnih uvjeta za vrijeme studija iz sredstava Zemaljske vlade, Krajiške imovne i uzgojne zaklade, zaklada gradova i općina, te niza privatnih zaklada.<sup>63</sup> Studenti Filozofskog fakulteta koji su tada izgubili stipendije bili su Miroslav Sušić i Franjo Fanc (oboje vladinu stipendiju), Grgur Kranjčević, Dragutin Galijan, Milan Japunčić (svi stipendiju iz Krajiške imovne zaklade), studenti Pravnog fakulteta koji su lišeni primanja stipendije bili su: Stjepan Mrkša i Aurel Martinić (oboje vladinu stipendiju), Juraj

minje i općenito, bez navođenja imena, radi držanja sastanaka i dijeljenja nekih novina u samoborskom kraju, selima Strmcu i Orešju (Bogdanov, *Hrvatski narodni pokret*, str. 119-121).

60 Prema njegovoj kronološkoj podjeli Narodnog pokreta, prva faza trajala je od siječnja do kolovoza 1903. Druga faza traje od kraja 1903. do proljeća 1904. kada pokret završava (Lovrenčić, *Geneza*, str. 162-163).

61 Isto, str. 169, 175, 177.

62 ARS, 106/1903. Valja spomenuti da broj studenata koji su ostali bez stipendija radi sudjelovanja u Narodnom pokretu 1903., koji se navodi u ovome radu, nije konačan iz razloga što su neki dokumenti iz Arhiva Rektorata izgubljeni. Iako se radi o manjem broju izvora koji nisu sačuvani, vezani uz ove podatke, ovaj prikaz valja uzeti kao okvirnu sliku.

63 O stipendiranju studenata u to vrijeme, vrstama stipendija, zakladama, iznosima, uvjetima stjecanja i dr., opširnije vidi u: Robert Parnica, *Filantropija u Hrvatskoj u drugoj polovini XIX. i početkom XX. stoljeća* (zaklade u javnom i pravnom životu), *Historijski zbornik*, god. LIII, Zagreb, 2000., str. 101-124; Tihana Luetić, *Socijalna slika studenata Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1874.-1914.*, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, vol. 24, Zagreb, 2006., str. 217-220; Luetić, *Studenti*, str. 80-98;

Stojanović (iz Krajiške zaklade), Aleksandar Kresser (iz Batinićeve zaklade), Dragutin Senečić i Ivan Pezelj (oboje iz Draškovićeve zaklade), Vladimir Cesar (iz zaklade biskupa Kralja) i student Kr. šumarske akademije Vjekoslav Filipović (iz Krajiške imovne zaklade). Stipendije Kr. plemićkog konvikta u Zagrebu koje su primali kao eksterni pitomci izgubili su Mijo Derkos i Gjuro Zgorelec.<sup>64</sup> U isto vrijeme stipendije brodske imovne općine izgubili su *filozofi* Franjo Eršegović i Stjepan Vuić, te stipendiju đurđevačke imovne općine *pravnik* Bolta Prelan.<sup>65</sup> Studenti prava Ivan Kežman i Josip Sokolić izgubili su *Zlatni stipendij Franje Josipa i Elizabete*, koji je po svojoj visini bio najviši.<sup>66</sup> Smatrajući da su im stipendije nepravedno oduzete, studenti su uputili predstavku Senatu jer izražavanje političkog mišljenja nisu vidjeli kao razlog za oduzimanje stipendija. Držali su da je time povrijeđeno njihovo pravo kao akademskih građana da slobodno izražavaju svoje mišljenje. Pojašnjavali su Senatu, sa molbom da se zauzme za njih, kako su oni već kažnjeni redarstvenim kaznama, te da Vlada ne može vući posljedice iz toga na način da oduzima sredstvo egzistencije. U predstavci su spominjali odluku senata Bečkog sveučilišta, vezanu uz hrvatske studente koji su tamo prisilno emigrirali nakon kazni i relegiranja sa Sveučilišta u Zagrebu, radi spaljivanja mađarske trobojnice u listopadu 1895. Za one od njih koji su do tada primali stipendiju, bečki je senat držao kako su ne vidi razloga da im se one obustave jer su studenti samo iznijeli svoje političko mišljenje. Primjer Vlade u Zagrebu, navode studenti, poznaju samo *autokratski režimi*, te je time Vlada grubo prekoračila svoje ovlasti.<sup>67</sup> Senat upućuje predstavku Vladi u kojoj se otvoreno zalaže za studente koji su izgubili pravo na stipendije, njih dvadesetero. U njoj ističe kako će studenti morati prekinuti svoj studij ako ih Vlada *ne izbavi iz ovoga zdvojnoga stanja*, tj. ne vrati im natrag stipendije.<sup>68</sup> Ovaj put predstavka je urodila plodom jer je većini kažnjenih studenata iz 1903. vraćena stipendija sa opravdanjem da ti studenti *nijesu zatečeni ni u kojoj drugoj demonstraciji što su se opetovale u doba u Zagrebu*, te da im, prema iskazu, prava namjera nije bila *silovito demonstrirati, nego tek pokazati neku kolegijalnost prema zatečenim kolegama*.<sup>69</sup>

Prema pisanju I. Kršnjavija, rektor Klaić osobno je posjetio bana Khuena početkom svibnja u vezi obno-

ve stipendija studentima koje su im radi demonstracija bile obustavljene. Kršnjavi piše da se ban tada posebno uzrujao: *skočio je prema rektoru preko pola sobe, kao furija, psujući ga zbog čudnog zahtjeva*. Navodno je razlog tome bio taj što je ban saznao da su upravo trojica studenata organizirala pobune u križevačkom kraju.<sup>70</sup> Riječ je bila o studentima prava Milanu Dečaku i Krešimiru Greguraniću koji su skupljali seljake na dogovore te ih nagovarali na potpisivanje izjave o financijskoj samostalnosti.<sup>71</sup> Ipak, nepunih mjesec dana kasnije stipendije su im vraćene.

Tako je obnovljena stipendija *pravniku* Dragutinu Senečiću iz Zaklade grofa Ivana Draškovića,<sup>72</sup> *filozofu* Gjuri Zgorelecu, eksternom pitomcu Kr. plemićkog konvikta i *šumaru* Vjekoslavu Filipoviću iz Krajiške zaklade,<sup>73</sup> filozofima Miroslavu Sušiću, Franji Fancu, Dragutinu Galijanu, Milanu Japunčiću, pravnicima Aleksandru Kresseru, Jurju Stojanoviću i Stjepanu Mrkšiću.<sup>74</sup> Čini se, da je oduzimanje stipendija bio najteži udarac koji je, uz relegaciju sa sveučilišta, studenta mogao zadesiti zbog nekog prijestupa. Za mnoge od njih radilo se o goloj egzistenciji te o izravnoj nemogućnosti nastavka studija. Teško materijalno stanje opisao je student filozofije Grgur Kranjčević u molbi Vladi za obnovu stipendije, objašnjavajući kako u izgredima od 30. ožujka nije namjerno sudjelovao *nego slučajno nadošao*. Kranjčević piše kako je *ostao bez stana, bez pristojna odijela*, nadalje ne može *nabavljati nužnih knjiga, zaostaje u naucima* i uopće živi u *velikoj bijedi*.<sup>75</sup> Njemu je također obnovljena stipendija iz Krajiške zaklade.<sup>76</sup>

## Umjesto zaključka

Govoreći o svojoj generaciji, o mladima početkom stoljeća, u svojoj autobiografiji Milan Marjanović je napisao: *Kasnije smo, iz Praga, 'preporađali' narod, a u Zagrebu smo nastavili đачke i omladinske pokrete, izdavali listove, vodili izborne borbe, sastavljali manifeste i programe, i najposlije raspalili pokret od g. 1903...*<sup>77</sup> Time je možda najbolje sažeo djelovanje mlade generacije, koju su velikim dijelom činili upravo studenti sveučilišta, u vremenima burnih političkih događaja, na samom početku 20. stoljeća.

70 Kršnjavi, *Zapisci*, str. 254.

71 Bogdanov, *Hrvatski narodni pokret*, str. 119-120.

72 ARS, 259/1903.

73 ARS, 258/1903.; AFF, *Spisi*, 324/1903.

74 ARS, 299/1903.; AFF, *Spisi*, 352/1903.

75 ARS, 248/1903.

76 ARS, 248/1903.; AFF, *Spisi*, 319/1903.

77 *Autobiografije hrvatskih pisaca*, prir. Vinko Brešić, Zagreb 1997., str. 603, 606.; usp. Luetić, *Studenti*, str. 406.

64 ARS, 106/1903.; ARS, 115/1903.; AFF, *Spisi*, 161/1903; AFF, *Spisi*, 165/1903.

65 ARS, 114/1903.

66 ARS, 117/1903.; ARS, 153/1903.

67 ARS, 177/1903. Usp. Luetić, *Studenti*, str. 227.

68 ARS, 174/1903.

69 AFF, *Spisi*, 352/1903.; ARS, 299/1903.

Zaključno, možda se možemo složiti sa ocjenom M. Ujevića, kako se pokret iz 1903. ne može u cijelosti pripisati omladini, ali je ona u njemu imala vrlo važnu ulogu. To je ujedno bio i posljednji zajednički istup omladine kao cjeline. Nakon 1903., najveća grupa mladih ostaje uz naprednjački pokret, jedan dio ostaje pri starim strankama, dok se dio formira u nove grupacije.<sup>78</sup>

## Summary

### Student involvement in the National Movement of 1903

*Keywords:* students, National Movement, 1903, University of Zagreb, demonstrations, scholarships, university autonomy

This paper investigates the actions of the student body from the Royal University of Franz Joseph I. in Zagreb during the National Movement of 1903, with emphasis on their activity in Zagreb. It is based on the

relevant literature about the Movement of 1903 as well as less known sources on the student population from the Archives of the Rector's office of the University of Zagreb and the Archives of the Faculty of Humanities and Social Sciences. Not only does it give an account on the participation of the student body in the assembly movement in the spring months of 1903, but it also puts special emphasis on the incident of 20<sup>th</sup> May 1903 when police forces entered the university building and arrested the students present at the time. It was seen as an act that brutally tarnished the dignity of the University and the students, through the Rector and the University Senate, insisted on an apology which was given three years later. The paper paints a picture of the consequences the student involvement in the Movement of 1903 and the Movement itself had on the student body. The author examines the sanctions the police imposed on the students, the withdrawal of scholarships for the demonstrators and their subsequent reactivation. Examining the Movement as a whole, it can be concluded that the student body certainly was not the only driving force behind the National Movement of 1903/1904 in Croatia, but that it did play an important role, especially in its initial phase.

---

78 Ujević, *Omladina na početku XX. stoljeća*, str. 408. Usp. Luetić, *Studenti*, str. 383.